

Agnieszka Szarkowska

Prywatne szkoły średnie ogólnokształcące dla młodzieży żydowskiej w Białymstoku w okresie Drugiej Rzeczypospolitej

1. Niejednorodność narodowa Drugiej Rzeczypospolitej

Kwestia narodowościowa miała w okresie Drugiej Rzeczypospolitej bardzo złożony charakter. Od wieków na terenie naszego państwa zamieszkiwały narody prezentujące różną religię i kulturę¹. Druga Rzeczpospolita była krajem wielonarodowościowym, w którym mniejszości narodowe wynosiły ponad 30% ogólnej liczby mieszkańców². W 1921 roku Żydzi tworzyli 7,8% grupę ogółu ludności, co stanowiło 2,8 mln Żydów, przy liczbie 17,7mln Polaków³. Dziesięć lat później wskaźnik ten wzrósł do 9,8%, zwiększając grupę Żydów do 3,1 mln przy liczbie 20,6 mln Polaków⁴. Niejednorodność narodowa znajdowała swoje odbicie w stosunkach wyznaniowych.

¹ Pojęcie mniejszości narodowe powstało dopiero w XIX wieku, kiedy zaczęto mówić o kształtowaniu się świadomości narodowej. Wcześniej funkcjonowało jako mniejszość religijna. Za Jerzym Tomaszewskim podaje definicję mniejszości narodowej, którą nazywamy: „społeczność (czy grupę ludzi), która wyróżnia się od pozostałych obywateli, dominujących w tym państwie, swą świadomością narodową, tworząc na pewnym terenie zdecydowaną większość mieszkańców”; J. Tomaszewski, *Mniejszości narodowe w Polsce w XX wieku*, Warszawa 1991, s. 7.

² J. Żarnowski, *Spółczesność Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1973, s. 374-376.

³ Ukraińcy stanowili 14,3%, Białorusini 3,9% i Niemcy 3,9%, Litwini 0,3% (inne narodowości 0,8%); Po 1 mln Białorusinów i Niemców, 80-100 tys., Litwinów, 100 tys. Rosjan, 30 tys. Czechów, 0,2% inne narodowości; *Pierwszy powszechny spis ludności polskiej z dnia 30 września 1921 rok. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe*, „Statystyka Polski”, t. XIX, Warszawa 1928, tabl. VI, s. 26; M. Leczyk, *Oblicze społeczno-polityczne Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1988, s. 70.

⁴ *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce*, J. Tomaszewski (red.), Warszawa 1993, s. 157-168.

Wyznanie rzymskokatolickie zadeklarowało wówczas prawie 64% ludności, a mojżeszowe ponad 10%⁵.

Większość Żydów mieszkała w miastach i miasteczkach w centralnej, południowej i wschodniej części Polski⁶. W województwie białostockim w 1921 roku Żydzi stanowili 14% ogółu mieszkańców, co w porównaniu z innymi województwami zachodnimi dawało nawet trzydziestokrotnie większy wskaźnik⁷. Ponadto w żadnym mieście wojewódzkim Polski, Żydzi nie stanowili tak dużego odsetka mieszkańców, jak w Białymstoku. W świetle pierwszego spisu powszechnego ludności, Białystok liczył 46,6% – Polaków i 48,7% – Żydów⁸. W kolejnym spisie z 1931 roku, w Białymstoku Polacy stanowili około 50,0% ogółu mieszkańców, a Żydzi 43,0%⁹.

2. Prawa przysługujące żydowskiej mniejszości narodowej

Podpisanie w 1919 roku TRAKTATU O OCHRONIE MNIEJSZOŚCI zwanego Małym Traktatem Wersalskim, spowodowało uzyskanie przez ludność żydowską (również i przez pozostałe mniejszości zamieszkałe na terytorium Drugiej Rzeczypospolitej) prawa do wyznawania własnej religii, swo-

⁵ Językiem ukraińskim władało (10,1%), ruskim (3,8%), białoruskim (3,1%), rosyjskim (0,4%), niemieckim (2,3%), hebrajskim (8,6%), innym (2,8%); 10,4% stanowiła ludność wyznania greckokatolickiego, 11,8% ludność wyznania prawosławnego, 2,6% ludność wyznania ewangelickiego, 9,8% ludność wyznania mojżeszowego, pozostałe nieokreślone 0,6%; *Mały Rocznik Statystyczny*, GUS, Warszawa 1937, s. 21-22, 24-26.

⁶ J. Tomaszewski, *Rzeczpospolita wielu narodów*, Warszawa 1985, s. 154.

⁷ M. Leczyk, *Oblicze społeczno-polityczne Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1988, s. 362; *Statystyka Polski*, t. XIX, Warszawa 1928, tabl. VI, s. 26.

⁸ 1,9% – Niemców, 1,8% – Rosjan, 0,8% – Białorusinów oraz 0,2% – innych. *Statystyka Polski*, t. XIX, Warszawa 1928; Nieco inne dane dotyczą składu wyznaniowego mieszkańców. Wyznawcy mojżeszowi stanowili 51,6% mieszkańców Białegostoku, katolicy – 38,6%, prawosławni – 6,2%, ewangelicy – 3,2%, inne wyznania – 0,1%; A. Dobroński, *Białystok. Historia miasta*, Białystok 1998, s. 120.

⁹ Do kategorii Polacy zaliczam część mieszkańców wyznania prawosławnego, którzy w spisie podali język polski jako język ojczysty. Już bowiem przed wojną migranci do miasta z okolicznych prawosławnych wsi kulturowo i politycznie byli obligowani do mówienia po polsku. Nadto wśród mieszkańców prawosławnych wsi województwa białostockiego w zasadzie nie było szkół białoruskich, zaś w istniejących szkołach prowadzono wychowanie w duchu patriotyzmu państwowego; Według spisu z 1931 roku miasto liczyło 45,6% katolików, 8,2% – prawosławnych, 2,9% – ewangelików oraz 43% osób wyznania mojżeszowego. Natomiast 50,9% osób o polskim języku ojczystym, 3,6% – rosyjskim, 2,1% – niemieckim oraz 42,6% – żydowskim i hebrajskim; Dane pochodzą ze spisów powszechnych przeprowadzonych w 1921 i 1931 roku, zob. *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej*, Warszawa 1924, s. 10; Pod względem liczby mieszkańców mniejszości żydowskiej Białystok znajdował się na szóstym miejscu po Warszawie, Łodzi, Lwowie, Wilnie i Krakowie; *Spis ludności z 1931 roku*.

bodnego uprawiania praktyk religijnych, świętowania szabasu, używania języka, prowadzenia we własnym języku szkół prywatnych¹⁰.

Regulacje prawne odnoszące się do szkolnictwa i oświaty omawianego okresu, stanowiły równouprawnienie wszystkich obywateli zamieszkujących Polskę. Odpowiednie artykuły konstytucji marcowej z 17 marca 1921¹¹ i konstytucji kwietniowej z 23 kwietnia 1935 roku¹², zapewniły obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych, wyznaniowych lub językowych „równe z innymi obywatelami prawo zakładania, nadzoru i zawiadywania swoim własnym kosztem zakładów dobroczynnych, religijnych i społecznych, szkół i innych zakładów wychowawczych oraz używania w nich swobodnie swej mowy i wykonywania przepisów swej religii”¹³. Każdy obywatel miał konstytucyjne prawo do zachowania własnej odrębności, narodowości, języka, kultury i edukacji. W konstytucji kwietniowej w artykule 109 czytamy: „Każdy obywatel ma prawo zachowania swej narodowości i pielęgnowania swojej mowy i właściwości narodowych”¹⁴.

Niestety, mimo tych zapewnień społeczność żydowska nie uzyskała szkół finansowanych ze środków publicznych. Nigdy nie powstały publiczne szkoły z żydowskim lub hebrajskim językiem nauczania różnych stopni, zagwarantowane TRAKTATEM O OCHRONIE MNIEJSZOŚCI¹⁵. Mimo braku inicjatywy ze strony państwa, mniejszość żydowska zakładała i utrzymywała szkoły prywatne, w których nauczano i wychowywano młodzież w duchu narodowym. Językiem nauczania w żydowskich szkołach prywatnych był żydowski, hebrajski, żydowski i hebrajski, polski i hebrajski, lub polski i żydowski¹⁶.

¹⁰ Dz. U. RP 1920, nr 110, poz. 728; w dokumentach posługiwano się określeniami mniejszość rasowa (etniczna) i językowa; Por. T. Koźmiński, *Sprawa mniejszości*, Warszawa 1922, s. 114; *Traktat o ochronie mniejszości*, Dz. U. RP, 1920, nr 110, poz. 728; R. Dąbrowski, *Działalność społeczno-gospodarcza i kulturalna mniejszości narodowych w II Rzeczypospolitej (1918-1939)*, Szczecin 1990, s. 22; S. Mauersberg, *Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w latach 1918-1939*, Wrocław 1968, s. 18; J. Tomaszewski, *Ojczyzna nie tylko Polaków*, Warszawa 1985, s. 28-30.

¹¹ Dz. U. RP, 1921, nr 44, poz. 267.

¹² Dz. U. RP, 1935, nr 30, poz. 227.

¹³ Dz. U. RP, 1921, Nr 44, Poz. 267, art. 109-113; M. Adamczyk, S. Pastuszka, *Konstytucje polskie w rozwoju dziejowym 1791-1982*, Warszawa 1985, s. 243-245.

¹⁴ Dz. U. RP, 1935, nr 30, poz. 227; A. Burda, *Dokumenty naszej tradycji. Konstytucja marcowa*, Lublin, 1983, s. 91-93.

¹⁵ *Żydzi w Polsce, Leksykon*, J. Tomaszewski, A. Żbikowski (red.), Warszawa 2001, s. 165.

¹⁶ W roku szkolnym 1925/26 szkoły dwujęzyczne stanowiły zaledwie 3% ogólnej liczby prywatnych szkół żydowskich, zaś w roku szkolnym 1937/38 odsetek ten zwiększył się do 50%, ponieważ szkoły średnie prywatne z żydowskim i hebrajskim językiem nauczania, przekształciły się stopniowo w szkoły dwujęzyczne; „Sprawy Narodowościowe” 1927, nr 1, s. 46.

Wydana dnia 31 lipca 1924 roku¹⁷ ustawa zwana ustawą o szkolnictwie mniejszości narodowych, nałożyła na szkoły dla mniejszości narodowych obowiązek nauczania języka polskiego jako urzędowego. Szkoły średnie ogólnokształcące z niepolskim językiem wykładowym podległy tym samym przepisom, co szkoły prywatne z polskim językiem wykładowym. W 1925 roku na 780 szkół średnich ogólnokształcących, z niepolskim językiem wykładowym było 11 szkół państwowych i 96 prywatnych¹⁸.

W dniu 11 marca 1932 roku została przyjęta ustawa o prywatnych szkołach i zakładach naukowych i wychowawczych¹⁹. Ustawa dawała właścicielom prywatnych szkół średnich ogólnokształcących swobodę w zakresie organizacji i programów nauczania. Pomimo tych praw, właściciele szkół prywatnych wzorowali się na zakładach państwowych, ponieważ szkoły prywatne zorganizowane na wzór szkolnictwa państwowego mogły uzyskać uprawnienia państwowe, co dawało opiekę państwa oraz podnosiło prestiż szkoły²⁰.

3. Szkolnictwo w Drugiej Rzeczypospolitej

W latach 1918-1939 szkoły oraz zakłady naukowe dzieliły się na państwowe, publiczne i prywatne. Szkoły prywatne zaś na samorządowe, społeczne i prywatne²¹. Biorąc pod uwagę płęć funkcjonowały szkoły męskie, żeńskie i koedukacyjne. Z kolei ze względu na wyznanie: szkoły wyznaniowe i ogólne, w których kształciła się młodzież bez względu na wyznanie i przynależność narodową. Biorąc pod uwagę narodowość i język nauczania młodzieży szkolnej rozróżnić należy obok szkół polskich, szkoły dla mniejszości narodowych. Dzieci żydowskie korzystały zarówno z tych pierwszych, ale zdecydowanie liczniej ze szkół prywatnych różnych stopni, religijnych i świeckich, zakładanych i utrzymywanych przez żydowską

¹⁷ Dz. U. RP 1924, nr 79, poz. 766.

¹⁸ Wśród 107 państwowych i prywatnych szkółach z niepolskim językiem wykładowym, w 14 szkołach językiem wykładowym był hebrajski, w 5 żydowski; F. Araszkiewicz, *Szkoła średnia ogólnokształcąca w Polsce w latach 1918-1932*, Warszawa 1972, s. 127.

¹⁹ Dz. U. RP, 1932, nr 33, poz. 343; M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty w Polsce 1917-1977*, Warszawa 1978, s. 188-190.

²⁰ Art. 8 ustawy z 11 marca 1932 roku o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych (Dz. U. RP, 1932, nr 33, poz. 343).

²¹ Jako dowód tego stwierdzenia należy podać dane statystyczne: w roku szkolnym 1928/1929 było w Polsce ogółem 777 szkół średnich ogólnokształcących, w tym 271 państwowych, 65 samorządowych i 441 prywatnych. W roku szkolnym 1935/1936 funkcjonowało 755 szkół średnich ogólnokształcących, z czego 303 stanowiły szkoły państwowe, 44 samorządowe i 408 prywatne; *Mały Rocznik Statystyczny*, 1937, s. 308.

mniejszość narodową, stowarzyszenia kulturalne i oświatowe oraz osoby prywatne²².

Prywatne szkoły średnie, w których kształciła się młodzież żydowska były dwojakiego rodzaju: w jednej uczyła się młodzież chrześcijańska oraz żydowska, w drugiej wyłącznie żydowska. Odsetek młodzieży żydowskiej w szkołach pierwszego typu stale się zmniejszał. W roku szkolnym 1925/26 wynosił 17%, a 1931 roku 10%. Podczas gdy 2/3 młodzieży nieżydowskiej uczęszczało do szkół średnich państwowych i 1/3 do prywatnych, to w przypadku młodzieży żydowskiej było przeciwnie. Z raportu z dnia 1 grudnia 1927 roku dotyczącego narodowości uczniów w szkołach gimnazjalnych w województwie białostockim wynika, że w 13 państwowych gimnazjach było: 3 662 uczniów narodowości polskiej, 298 żydowskiej, 57 rosyjskiej, 38 niemieckiej, 30 białoruskiej, 13 ruskiej i 7 innej. W 23 gimnazjach prywatnych narodowość uczniów kształtowała się następująco: było 2 734 Żydów, 1 213 Polaków, 35 Rosjan, 5 Niemców, 2 Białorusinów, 1 Litwin i 4 uczniów innych narodowości²³.

W Białymstoku w latach 1928-1930 w gimnazjach prywatnych dominowali wyznawcy mojżeszowi (96,6%), większość bowiem tych szkół była przeznaczona wyłącznie dla młodzieży żydowskiej (młodzież wyznania rzymskokatolickiego w gimnazjach prywatnych stanowiła zaledwie 2,3%, prawosławni – 0,7%, ewangelicy 0,3%, inni – 0,1%)²⁴.

Podobne tendencje występowały w odniesieniu do szkolnictwa ogólnokształcącego. Biorąc pod uwagę szkolnictwo ogólnokształcące widzimy, że większość młodzieży żydowskiej uczęszczała do placówek prywatnych, w których początkowo dominował język polski. W kolejnych latach, po powstaniu w 1922 roku Stowarzyszenia Kulturalno-Oświatowego Tarbut (Kultura)²⁵, znacznie zwiększyła się liczba prywatnych szkół średnich z hebrajskim językiem nauczania. W szkołach organizacji Tarbut nauczano religii, którą rozumiano jako ważny element narodowej trady-

²² Więcej na ten temat: S. Mauersberg, *Komu służyła szkoła w Drugiej Rzeczypospolitej? Społeczne uwarunkowania dostępu do oświaty*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988; J. Polak, *Sprawa żydowska*, „Droga” 1926, nr 8, s. 54, 55.

²³ R. Cebrowicz, *Szkoły średnie i zawodowe w województwie białostockim w latach 1919-1939*, Lublin 1976. s. 94.

²⁴ *Wiadomości statystyczne miasta Białegostoku za lata 1928-1934*, Białystok 1934, s. 112 i 121.

²⁵ Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowego Tarbut założono w 1922 roku. Ogólna liczba zakładów szkolnych Tarbut w roku szkolnym 1934/35 wynosiła 269 (około 50 tys. uczniów), z czego na szkoły powszechne przypadało 183 zakłady, na szkoły średnie i zawodowe 9 zakładów. Najstarszym zakładem było gimnazjum hebrajskie dra Epsteina w Wilnie, założone w 1916 roku.

cji, oraz wychowywano uczniów na budowniczych swojej ojczyzny w Palestynie. Dlatego też istotną częścią programu nauczania były wiadomości o Palestynie.

W latach trzydziestych rozwinęły się żydowskie szkoły średnie typu dwujęzycznego (utrakwistyczne), przeważnie polsko-hebrajskie. Zapewniały one realizację programu szkół państwowych z uwzględnieniem przedmiotów judaistycznych. Językiem wykładowym był język polski, ale nauka przedmiotów judaistycznych takich jak język hebrajski, czy historia Żydów, prowadzona była w języku hebrajskim. Szkoły te wychowywały uczniów w duchu syjonistycznym o narodowym zabarwieniu, silnie akcentując naukę języka i kultury hebrajskiej²⁶. W zakresie programu nauczania i wychowania widoczny był pierwiastek religijny. Dlatego też żydowska szkoła średnia zdobywała uznanie rodziców dzieci żydowskich, przywiązanych do tradycji religijnej.

Znacznie większy zasięg miały żydowskie prywatne szkoły średnie z polskim językiem wykładowym. Placówki tego rodzaju miały licznych zwolenników, zwłaszcza w gminach wyznaniowych, gdyż najlepiej przygotowywały uczniów do studiów wyższych. W 1921 roku takich placówek w Drugiej Rzeczypospolitej było 84, natomiast w roku szkolnym 1938/1939 funkcjonowało 81 gimnazjów ogólnokształcących (67 z prawami szkół państwowych i 14 bez takich praw) oraz 66 liceów ogólnokształcących (w tym 42 z prawami szkół państwowych).

Znaczny rozwój prywatnego szkolnictwa żydowskiego o charakterze świeckim był możliwy dzięki działalności towarzystw oświatowo-kulturalnych, organizacji zakładających i utrzymujących szkoły, gminom wyznaniowym oraz osobom prywatnym²⁷.

4. Żydowskie prywatne szkoły średnie ogólnokształcące w Białymstoku

W Białymstoku w Drugiej Rzeczypospolitej działało siedem żydowskich prywatnych szkół średnich ogólnokształcących. Należały do nich: Gimnazjum i Liceum Dawida Druskina, Gimnazjum i Liceum Salomona Gutmana (od 1937 roku Sary Gutmanowej), Gimnazjum i Liceum Józefa

²⁶ Szkoły tego typu stanowią najstarszy typ szkół polsko-hebrajskich. Pierwsza taka szkoła powstała w 1912 roku; w roku szkolnym 1937/1938 na terenie Polski funkcjonowało 38 gimnazjów i 34 licea tego typu, a uczęszczało do nich 8,3 tysięcy uczniów.

²⁷ J. Tomaszewski, *Ojczyzna nie tylko Polaków*, Warszawa 1985, s. 112.

Zeligmana, Józefa Lehenhalfta i Jakuba Dereszyńskiego, Gimnazjum i Liceum dr M. Kacnelsona, M. Kapłana, L. Kahnego, dr M. Zymana. Utrzymywane przez stowarzyszenia były: Gimnazjum Społeczne Towarzystwa Rozpowszechniania Oświaty wśród Żydów, Gimnazjum Zarządu Głównego Zjednoczenia Szkół Żydowskich i Gimnazjum Stowarzyszenia Tachkemojny. Wszystkie były szkołami koedukacyjnymi, kształcącymi zarówno dziewczęta jak i chłopców. W większości szkół językiem nauczania był język polski. W dwóch gimnazjach: Tachkemojny i Zjednoczenia Szkół Żydowskim językiem wykładowym był język żydowski. Tylko w jednym gimnazjum M. Kacnelsona, M. Kapłana, L. Kahnego, dr M. Zymana nauka odbywała się w języku hebrajskim, dlatego też zakład ten nazywany był Gimnazjum Hebrajskim.

Liczba żydowskich prywatnych szkół średnich ogólnokształcących nie była stała. W roku szkolnym 1919/1920 czynne były w Białymstoku cztery prywatne gimnazja żydowskie: Gimnazjum Dr Salomona Gutmana, Gimnazjum Dawida Druskina, Gimnazjum Hebrajskie i Gimnazjum Józefa Zeligmana²⁸. W roku szkolnym 1938/1939 na siedem gimnazjów prywatnych w Białymstoku, zdecydowaną większość stanowiły szkoły żydowskie. Należało do nich: Gimnazjum Hebrajskie, Gimnazjum Dawida Druskina, Gimnazjum Józefa Zeligmana, Gimnazjum Sary Gutmanowej, Gimnazjum Zarządu Głównego Zjednoczenia Szkół Żydowskich i Gimnazjum Społeczne Towarzystwa Rozpowszechniania Oświaty wśród Żydów²⁹.

Poważny problem szkół prywatnych dla mniejszości żydowskiej, stanowiła kwestia uzyskania przez nie praw publicznych, równoznacznych z pełnymi prawami szkół państwowych. Pełne prawa szkół państwowych były nadawane tym gimnazjom prywatnym, które kierowały się przepisami i programami nauczania nie niższymi od obowiązujących w szkołach państwowych; posiadały dostatecznie wysoki poziom nauczania i wychowania, etatowego dyrektora oraz kierownika i nauczycieli z odpowiednimi kwa-

²⁸ A. Dobroński, *Białystok...*, op. cit., s. 126; J. Sadowska, *Odbudowa szkolnictwa w Białymstoku w pierwszym roku po odzyskaniu niepodległości w świetle „Dziennika Białostockiego”*, „Białostoczczyzna” 4/40, s. 37; H. Żylińska-Żylkiewicz, *Z dziejów Gimnazjum Państwowego im. Anny z Sapiechów Jabłonowskiej w Białymstoku (1915-1939)*, „Białostoczczyzna” 3/51, s. 55-63; W. Jemielity, *Ośrodki religijne i ludność wyznania mojeszeszowego we wschodnim rejonie Królestwa Polskiego*, Łomża 2001; idem, *Szkoły średnie i zawodowe w województwie białostockim w latach 1919-1939*, Łomża 1991; idem, *Szkoły żydowskie, średnie i zawodowe w Białymstoku w latach 1919-1939*, „Białostoczczyzna” nr 3/35, s. 49-55; M. Kietliński, *Szkolnictwo średnie w Białymstoku w okresie międzywojennym*, „Białostoczczyzna” nr1/53, s. 38-48; P. Liedke, *Polskie szkoły handlowe w Białymstoku lat międzywojennych*, „Białostoczczyzna” nr 4/56, s. 72-81.

²⁹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej AAN), zespół MWRiOP, sygn. 169, k. 366.

lifikacjami, z których przynajmniej połowa zatrudniona była w szkole w pełnej liczbie godzin, a także miały odpowiednie dla swej liczebności i organizacji pracy pomieszczenia, urządzenia oraz należyte zaopatrzenie w środki i pomoce naukowe; w sprawach wieku, liczby uczniów w klasach oraz zasad promowania miały zastosowanie przepisy państwowe. Szkoły prywatne niespełniające powyższych warunków mogły otrzymywać tylko niepełne prawa gimnazjum państwowego³⁰.

Nauczanie w niektórych prywatnych szkołach żydowskich stało na wysokim poziomie, toteż uzyskały one prawa publiczności. Takie uprawnienia posiadały w Białymstoku cztery gimnazja: Gimnazjum Publiczne Dawida Druskina, Gimnazjum Salomona Gutmana i Gimnazjum Józefa Zeligmana, oraz Gimnazjum Hebrajskie, które prawa publiczności posiadało tylko przez rok szkolny 1932/33. Szkoły te przeprowadzały egzaminy dojrzałości we własnym zakresie i dawały świadectwa dojrzałości równoprawne świadectwom gimnazjów państwowych. Klasyfikowanie i promowanie uczniów odbywało się według przepisów dla szkół państwowych³¹.

Brak praw gimnazjum państwowego przez pozostałe szkoły powodował, iż przy przechodzeniu do odpowiednich klas gimnazjów państwowych i prywatnych z prawami państwowymi uczniowie obowiązani byli zdać egzamin wstępny ze wszystkich przedmiotów. Absolwenci bez praw publicznych musieli zdawać egzamin dla eksternów przed państwową komisją egzaminacyjną.

W latach 1932-1938 egzamin dojrzałości przed Państwową Komisją Egzaminacyjną zdało w Gimnazjum Hebrajskim 133 abiturientów. Poszczególne wyniki świadczą o wysokim poziomie pedagogicznym zakładu. W roku szkolnym 1933/34 na 22 abiturientów maturę otrzymało 17, w roku szkolnym 1934/35 na 16 abiturientów – 13, rok później na 18 abiturientów – 16, w roku szkolnym 1936/37 na 33 abiturientów – 29. Ogólna liczba abiturientów w ciągu 12 lat (1926-1937) wyniosła 412 uczniów, z tego 70 wychowanków Gimnazjum kontynuowało naukę na wyższych uczelniach w Polsce, w Palestynie i innych krajach³².

W maju 1935 roku, jak co roku, zorganizowano w Gimnazjum Józefa Zeligmana egzamin dojrzałości dla uczniów klasy VIII. Na 39 uczniów do egzaminu dopuszczonych zostało 30 osób. Uczniowie zdawali egzamin

³⁰ M. Pęcherski, M. Świętek, *Organizacja oświaty ...*, op. cit., s. 37, 38.

³¹ Archiwum Państwowe Obwodu Brzeskiego (dalej APOB), sygn. f.59, op. 1, d. 252, l. 116.

³² *Almanach szkolnictwa żydowskiego w Polsce*, J. Zineman (red.), Warszawa 1938, s. 26.

z trzech przedmiotów. Najwięcej osób, bo aż 36 zdawało egzamin z łaciny, 25 osób wybrało matematykę, 23 osoby historię, 18 język polski, 15 fizykę, tylko 3 osoby zdecydowało się na egzamin z niemieckiego³³.

Szkoły prywatne posiadające prawa szkół państwowych musiały posiadać odpowiednią bazę lokalową i wyposażenie. Takie warunki spełniało Gimnazjum Dawida Druskina przy ulicy Szlacheckiej 4, które mieściło się w trzypiętrowym budynku i w dodatkowym budynku parterowym o powierzchni 950 m². Maksymalna ilość uczniów w klasach oraz stosunek ilości uczniów do powierzchni pomieszczenia odpowiadał normom przyjętym w szkołach państwowych. Praca laboratoryjna miała w zakładzie szerokie zastosowanie za względu na dobrze wyposażoną bibliotekę, pracownię: fizyczno-chemiczną, geograficzną, historyczno-polonistyczną, gabinety, salę gimnastyczną, świetlicę i wspólny z gabinetem lekarskim pokój dla dziewcząt³⁴. Dyrekcja starała się zapewnić wychowankom możliwie dużo swobody, aby rozwijać w nich aktywność i samodzielność, jak też umożliwić młodzieży wybór kierunku przyszłych studiów.

Gmach Gimnazjum Hebrajskiego przy ul. Sienkiewicza 79 był nowoczesną budowlą z centralnym ogrzewaniem i wszelkimi urządzeniami, odpowiadającymi wymaganiom higieny. Był to najlepszy budynek gimnazjum prywatnego spośród wszystkich tego rodzaju budynków w całej okolicy. W budynku było 24 sal i pokoiów, w tym 4 dla członków Rady Pedagogicznej, a 20 dla młodzieży. Od roku szkolnego 1933/34 szkoła zajmowała cały kompleks budynków, a ilość sal szkolnych zwiększyła się do 42. Szkoła posiadała pracownię fizyczną i chemiczną, ciemnię fotograficzną, biologiczną, dwie pracownie do zajęć praktycznych: stolarnię i do obróbki metali i szkła, pracownię humanistyczną, geograficzną, pracownię do zajęć praktycznych dla dziewcząt, plac sportowy o powierzchni 1000 m², ogród do nauki botaniki o powierzchni 500 m², oraz bibliotekę. Wszystkie pracownie były zaopatrzone w odpowiednie przyrządy i pomoce naukowe³⁵.

5. Dostępność do żydowskich średnich szkół prywatnych

Białostockie szkolnictwo żydowskie, utrzymywane było podobnie jak w kraju, wyłącznie z funduszy społeczeństwa żydowskiego. Dzieci, których nie stać było na opłacenie czesnego w szkole prywatnej uczyły się w szko-

³³ APOB, sygn. f.59, op. 4, d. 1093, l. 5-6.

³⁴ APOB, sygn. f. 59, op. 1, d. 252, l. 116-117.

³⁵ *Almanach...*, op. cit., s. 240.

łach publicznych, gdzie „traciły wszelką łączność z narodem a bardzo często nawet z własną religią”³⁶.

W dostępie do prywatnej szkoły średniej ogólnokształcącej decydowała zamożność, ale także miejsce zamieszkania. Koszty utrzymania dziecka w innej miejscowości były wysokie, stąd nie każdą rodzinę było na nią stać³⁷.

Prawie cała gospodarka finansowa szkół żydowskich opierała się na opłatach pobieranych od społeczeństwa, które z tych szkół korzystało. W gimnazjach prywatnych pełna opłata wynosiła przeciętnie od 700 zł do 1500 zł. W szkołach prywatnych z uprawnieniami chesne wahało się od 400 do 1320 złotych. Znacznie niższa opłata obowiązywała w gimnazjach prywatnych bez praw państwowych. Chesne wynosiło tam od 10 do 567 złotych. Dla porównania podam, że w roku szkolnym 1931/1932 uczeń państwowej szkoły średniej wносił roczną opłatę administracyjną w wysokości 230-250 zł³⁸, a w gimnazjach państwowych województwa białostockiego opłata roczna w klasach niższych i wyższych gimnazjum wynosiła 150 zł³⁹.

Mimo wysokich opłat w prywatnych szkołach średnich ogólnokształcących w Białymstoku, stosowano ulgi i zwolnienia. Wychowankowie Gimnazjum Dawida Druskina na przykład opłacali chesne w wysokości indywidualnej dla każdego wychowanka. Chesne ustalone przez dyrektora było pobierane od kilkudziesięciu uczniów. Znaczna część uczniów korzystała ze zniżek dochodzących do 80% stawki formalnej, byli też uczniowie całkowicie zwolnieni z opłat⁴⁰. W II półroczu roku szkolnego 1930/1931 na 321 uczniów pełną kwotę chesnego wpłaciło 49 osób, a więc 15,26% uczącej się młodzieży. Aż 84,76 % wychowanków korzystało ze zniżek wynoszących od 5 do 100%. Znaczna liczba uczniów (43) stanowiąca 13,39% była całkowicie zwolniona z opłat⁴¹. W roku szkolnym 1931/1932 opłaty miesięczne w poszczególnych

³⁶ Ibidem, s. 26.

³⁷ M. Falski, *Atlas szkolnictwa średniego ogólnokształcącego*, Warszawa 1932, s. 40.

³⁸ Opłaty i taksy w państwowych szkołach ogólnokształcących wg zarządzenia MWRiOP z dnia 31 sierpnia 1931 roku: – taksa do pierwszej klasy lub wyższej 10 zł; – taksa za egzamin wstępny 10 zł; – taksa za egzamin prywatny zdany w szkole państwowej średniej 10 zł; – taksa za egzamin dojrzałości w szkole średniej państwowej i prywatnej 12 zł – taksa za pełny egzamin dojrzałości dla eksternów 60 zł; AAN, zespół MWRiOP, sygn. 168, k. 15.

³⁹ Aby w pełni odzwierciedlić wysokość opłaty za naukę w gimnazjach i ich wpływ na dostępność tych szkół, można by w tym miejscu przypomnieć wartość złotychki z tego okresu. Przykładem mogą być lata 1928-1929, kiedy wybrane ceny żywności w Białostockiem kształtowały się następująco: 100 kg żyta kosztowało 45,50 zł, 100 kg ziemniaków – 7,30, 1 kg wieprza żywego – 2,04 zł, zaś koń roboczy – 419 zł; W. Jemieliły, *Szkoły powszechno...*, op. cit., Łomża 1991, s. 125.

⁴⁰ APOB, sygn. f. 59, op. 1, d. 252, l. 143.

⁴¹ Obliczenia własne na podstawie materiałów zawartych w APOB, sygn. f. 59, op. 1, d. 252, l. 144

klasach kształtowały się następująco: w klasie I – 55 zł, w klasie II – 66 zł, III – 77 zł, IV – 82 zł, V – 88 zł, VI – 88 zł, VII – 93 zł, VIII-99 zł⁴².

Rodzice uczniów spoza Białegostoku, oprócz opłat za naukę, musieli ponosić koszty związane z dojazdem, lub wynajęciem kwatery. Były to utrudnienia, które ograniczały w znacznym stopniu możliwość korzystania ze szkół przez młodzież zamiejscową i niezamożną, ponieważ wiele rodzin nie było na nie stać⁴³.

Mimo zwiększonych kosztów nauki uczniów zamiejscowych, w roku szkolnym 1932/1933 w Gimnazjum Dawida Druskina było 28 uczniów przyjezdnych, którzy mieszkali na wynajmowanych stancjach, ponieważ bursy ani internatu szkoła nie posiadała. Większość uczniów Gimnazjum Salomona Gutmana mieszkała również w Białymstoku, ale byli też uczniowie pochodzący z innych miast, takich jak Zabłudów, Bielsk Podlaski, Szczuczyn czy Łapy. W materiałach archiwalnych nie zachowały się jednak dane stwierdzające, jaki to był wskaźnik⁴⁴.

Dyrekcja prywatnych szkół średnich ogólnokształcących roztaczała nad wychowankami przyjezdnymi specjalną opiekę. Wymagano chociażby od rodziców tych dzieci, aby oddawali je na stancje tylko tym osobom, które złożyły do dyrekcji specjalne zobowiązania. Treści tego zobowiązania stanowiły następujące deklaracje: największa liczba mieszkańców w pokoju nie mogła być większa niż 3 osoby. Wynajmujący stancję miał obowiązek wynajmować taki pokój, który byłby usytuowany w mieszkaniu tak, aby gospodarz stancji mógł mieć nad wychowankiem stałą pieczę. Gospodarz miał czuwać nad zachowaniem się uczniów również poza domem, a w razie wykroczeń miał natychmiast poinformować rodziców, dyrektora i wychowawcę szkolnego. Rodzice ucznia musieli być informowani przez gospodarza o postępach w nauce, a dyrektor o jego złym stanie zdrowia⁴⁵.

W programie nauczania szkół średnich obok nauk ogólnych zalecanych przez Ministerstwo, znajdowały się nauki judaistyczne⁴⁶. W gimnazjum społecznym młodzież uczyła się dodatkowo BIBLIJ oraz 3 języków: hebrajskiego, niemieckiego i francuskiego⁴⁷. W Gimnazjum Hebrajskim, gdzie obowiązywał hebrajski język nauczania, prócz przedmiotów przewidzianych programem nauczania szkoły średniej nauczano religii mojżeszowej, historii Żydów, TALMUDU i w zwiększonym wymiarze godzinowym języka

⁴² APOB, sygn. f. 59, op. 1, d. 252, l. 145.

⁴³ S. Mauersberg, *Komu...*, op. cit., s.92

⁴⁴ APOB, sygn. f. 59, op. 1, d. 252, l. 32-64.

⁴⁵ APOB, sygn. f. 59, op. 1, d. 252, l. 128.

⁴⁶ *Zasady planu nauczania w szkole średniej*, Warszawa 1921.

⁴⁷ APOB, sygn. f. 59, op. 4, d. 1064, l. 6.

hebrajskiego. Gimnazjum czyniło starania o wychowanie narodowe młodzieży żydowskiej oraz przywiązanie do kultury hebrajskiej⁴⁸. Uwzględnienie tych nauk przyczyniało się do głębszego wykształcenia umysłowego, fizycznego i moralnego młodzieży, co było podstawowym zadaniem szkoły średniej. Nauka religii prócz wiary i wychowania etycznego miała dać możliwość poznania historycznych i kulturalnych wartości Żydów. Żydowska szkoła średnia była idealnym miejscem do realizacji postulatów wychowawczych domu i szkoły. Dbano o to, aby wychowanie w duchu religijnym w domu było zharmonizowane z atmosferą wychowawczą w szkole.

6. Kadra pedagogiczna

Zdecydowana większość nauczycieli prywatnych żydowskich szkół ogólnokształcących deklarowała narodowość żydowską i wyznanie mojżeszowe. Jako przykład podam, że w Gimnazjum Salomona Gutmana pracowało średnio 15 nauczycieli rocznie i tylko nieliczni z nich posiadali wyznanie inne niż mojżeszowe. W roku szkolnym 1923/24 szkoła zatrudniała 18 nauczycieli. Wśród nich większość (11) stanowili mężczyźni. Szesnastu nauczycieli było wyznania mojżeszowego, po jednym prawosławnego (Dimitriukowa Natalia) i luterańskiego (Elżbieta Johenzon). Narodowość żydowską deklarowało 12 nauczycieli (66,6%).

Kadra pedagogiczna posiadała wymagane kwalifikacje do pracy, czyli ukończone studia wyższe. W roku szkolnym 1935/36 do grona pedagogicznego Gimnazjum Salomona Gutmana należeli: Gołda Cytronówna, Kazimierz Dorywalski, Ejzyk Hillerowicz, Samuel Jakubowski, Paulina Kahanówna, Wolf Kestebblatt, Rywa Lichtensztejn, Oskar Waldemar Liedke, Helena Pieniążek, Nechoma Rozenówna, Sara Rubibsztejn, Samuel Seidler, dr Olga Sliozberg, Oszer Szkolnik, Józefa Woyczyńska. Wszyscy posiadali dyplom upoważniający do nauczania w szkołach średnich⁴⁹.

W roku szkolnym 1933/34 na 13 nauczycieli Gimnazjum Społecznego wszyscy posiadali uprawnienia do nauczania. Do grona nauczycielskiego należeli m.in.: Michał Barchacz, Michał Cypkin, Arnold Gołda, Mina Goldmarz, Jakób Wolf Grossfeld, Malwina Helfer, Asna Jones, Luba Kanel, Mojżesz Karliński, Estera Krawiecka, Tadeusz Leja, Regina Łaukajtyś, Cyrla Mader, Jakób Monkes, Chaim Sandbery, Nachim Szyfper⁵⁰.

⁴⁸ *Almanach...* op. cit., s. 235.

⁴⁹ APOB, sygn. f. 59, op. 4, d. 488, l. 18-20.

⁵⁰ APOB, sygn. 59, op. 4, d. 488, l. 29.

Tabela 1. Personel nauczycielski Gimnazjum Salomona Gutmana na rok szkolny 1923/24

Nazwisko i imię	1	2	3	Kwalifikacje	Nauczane przedmioty
Dr Aron Tilleman	1894	M	Ż	Gimnazjum Państwowe, Uniwersytet Krakowski, Uniwersytet Lwowski	historia
Mejer Berch	1868	M	Ż	Gimnazjum Państwowe, Uniwersytet Krakowski, Uniwersytet Lwowski	religia
Jakób Berman	1864	M	Ż	Konserwatorium Warszawskie	śpiew
Natalia Dimitriukowa	1887	P	P	Gimnazjum, wyższe kursy żeńskie	przyroda
Elżbieta Gelbardówna	1892	M	P	Gimnazjum Państwowe, Uniwersytet Krakowski	język polski, geografia
Seweryna Johenzon	1865	L	N	Gimnazjum w Wilnie, kursy pedagogiczne	język niemiecki
Adolf Korn	1893	M	Ż	Gimnazjum Państwowe we Lwowie, Uniwersytet Warszawski	język polski, łacina
Fania Lewinówna	1885	M	Ż	Gimnazjum w Białymstoku, Uniwersytet w Charkowie	język francuski
Berta Oninowa	1892	M	Ż	Szkoła Handlowa w Białymstoku, Sorbona	język francuski
Chana Orłańska	1894	M	Ż	Gimnazjum Wołkowyskie	arytmetyka, prace ręczne
Zyna Orłońska	1889	M	Ż	Gimnazjum Białostockie, Uniwersytet w Kijowie	arytmetyka, język niemiecki
Oszer Szkolnik	1893	M	Ż	Gimnazjum Białostockie, Uniwersytet w Kijowie	religia
Ignacy Friede	1894	M	P	Gimnazjum w Częstochowie, Uniwersytet Bordeaux	matematyka, fizyka
Manachem Wajnszel	1897	M	Ż	Gimnazjum w Warszawie, Uniwersytet Piotrkowski	matematyka
Dr Sebastjan Tilleman	1897	M	P	Gimnazjum w Stryju, Uniwersytet Krakowski, Lwowski	łacina
Abram Buki	1899	M	P	4 klasy szkoły średniej, kurs gimnazjalny w Łodzi	rysunki
Hersz Press	1889	M	Ż	Szkoła Sztuk Pięknych Wilno, kursy pedagogiczne	rysunki
Symche Lewin	1902	M	Ż	Szkoła Sztuk Pięknych Wilno, kursy pedagogiczne	gimnastyka

1) rok urodzenia

2) wyznanie: M – mojżeszowe, P – prawosławne, L – luteriańskie;

3) narodowość: Ż – żydowska, P – polska, N – niemiecka

Źródło: AP Brześć, z. 59, op. 4, dz. 1154, k. 1, 2.

Również w Gimnazjum Dawida Druskina większość nauczycieli posiadała dyplomy na nauczyciela szkół średnich. W szkole nauczało średnio 20 nauczycieli rocznie. Nauczyciele w większości byli wyznania mojżeszowego, narodowości żydowskiej. Dyrektorem szkoły był Aron Tilleman. W zakładzie na stanowisku nauczyciela pracowali m.in.: Helena Arkinowa, dr Michał Bergman, Różia Danterowa, Izgur Karlińska, Felga Lewin-Einhorn, Sycha Lewin, Izrael Liwszyc, Szejdla Liwszycowa, Kirsz Press, Arnold Reiss, dr Gdali Rozenman, dr Jakób Reifer, Leja Rubinsztejn, dr Zygmunt Schmeidler, dr Samuel Steckel, Tamara Szumska, Hilary Maks Schussel, Łazarz Drażnin. Dodatkowo byli zatrudnieni lekarze i dentyści, którzy kontrolowali stan zdrowia uczniów⁵¹.

Do grona Rady Pedagogicznej Gimnazjum Hebrajskiego w Białymstoku należeli: Dr Ch. Welger, M. Adler, R. Schepper, Dr F. Horowitz, M. Zabłudowski, F. Schoenbraunn, M. Chazanowicz, A. Aronowicz, Schnapper, A. Bochmil, D. Peciner, G. Szkolnikow, L. Ajnsztejn, J. Tauman, J. Kapłan, R. Salomon, F. Szwarz, H. Szprung, Sz. Jakubowski, G. Gryfel, P. Bernstein, F. Frydman, A. Rotberg, dr Sz. Datner. Dyrektorem szkoły był D. Rakowicki⁵².

7. Uczniowie

Wszystkie szkoły były koedukacyjne i kształciły młodzież obojga płaci. Natomiast różny był stosunek procentowy dziewcząt i chłopców w każdej ze szkół. W Gimnazjum Dawida Druskina i Gimnazjum Społecznym większość stanowiły dziewczęta, średnio 2/3⁵³. W Gimnazjum Hebrajskim była sytuacja odwrotna, prawie dwukrotnie więcej było chłopców (244) niż dziewczynek (125)⁵⁴.

Biorąc pod uwagę wyznanie uczniów widoczna jest przewaga dzieci wyznania mojżeszowego. Tak na przykład w Gimnazjum Druskina stanowiły one w szkole ponad 90%. Nieliczni uczniowie byli wyznania rzymskokatolickiego, ewangelickiego i prawosławnego⁵⁵.

Najwięcej uczniów przyjmowało Gimnazjum Hebrajskie, które kształciło średnio 400 osób rocznie. Na dzień 26 września 1935 roku szkoła posia-

⁵¹ APOB, sygn. 59, op. 1, d. 1032, l. 5, 6; d. 252, l. 134.

⁵² *Almanach...*, op. cit., s. 238.

⁵³ APOB, sygn. f. 59, op. 1, d. 252, l. 129, 130, 132, 144, 146; f. 59, op. 4, d. 488, l. 26-28.

⁵⁴ APOB, sygn. 59, op. 4, d. 488, l. 21,22.

⁵⁵ APOB, sygn., 59, op. 1, d. 252, l. 144,146.

dała 6 klas i 10 oddziałów, a społeczność uczniowska stanowiła 369 osób⁵⁶. W Gimnazjum Dawida Druskina kształciło się od 200 do ponad 300 uczniów, w zależności od roku szkolnego. W roku szkolnym 1931/32 uczyło się 325, rok później 378 osób. W roku szkolnym 1935/36 liczba uczniów w szkole spadła do 203 osób. Było to powodowane zmniejszeniem oddziałów z 10 do 6⁵⁷. Gimnazjum Społeczne liczyło średnio stu kilkudziesięciu uczniów rocznie. W roku szkolnym 1935/1936 kształciło się w nim 126 uczniów w 6 klasach⁵⁸.

Klasy szkole prywatnych szkół średnich ogólnokształcących liczyły średnio od kilkunastu do prawie pięćdziesięciu uczniów, w zależności od roku szkolnego i od klasy. Na przykład klasy Gimnazjum Dawida Druskina liczyły od 25 do 46 osób⁵⁹, a Gimnazjum Hebrajskiego od 25 do 49 uczniów⁶⁰.

Na terenie szkół działały samorządy i organizacje szkolne. Należały do nich m.in. Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej, Polski Czerwony Krzyż, Samopomoc Szkolna. Szkoły zwracały także uwagę na działalność charytatywną. Wszystkie klasy Gimnazjum Dawida Druskina np. dostarczyły w ciągu roku kilku tysięcy śniadań niezamożnej młodzieży prywatnych szkół powszechnych. Z kolei dnia 23 grudnia 1932 roku udostępniono w gmachu Gimnazjum Józefa Zeligmana dobrotliwą wystawę 80 obrazów malarza Ludomira Koehlera, a dochód z wystawy przeznaczono na rzecz niezamożnych uczniów Gimnazjum⁶¹. Do osiągnięć organizacji samorządowych należały wszystkie uroczystości szkolne, akademie oraz imprezy okolicznościowe, z okazji świąt państwowych i żydowskich, takich jak święto Purim, Chanuka, czy Nowy Rok. Z powodu świąt, które wypadały w niedziele odwoływano zajęcia w szkole⁶². Ponadto młodzież mogła rozwijać swoje zainteresowania w licznych kołach funkcjonujących na terenie szkoły⁶³.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż kształcenie na poziomie szkoły średniej ogólnokształcącej odgrywało w życiu białostockiej społeczności żydowskiej wielką rolę. Białystok był miastem, w którym Żydzi potrafili zorganizować prywatną edukację na poziomie nie tylko powszechnym, ale także średnim. Dwudziestoletnia diaspora, nie stanowiła przeszkody w na-

⁵⁶ APOB, sygn. 59, op. 4, d. 488, l. 21,22.

⁵⁷ APOB, sygn. 59, op. 4, d. 488, l. 6.

⁵⁸ APOB, sygn. 59, op. 4, d. 488, l. 26-28.

⁵⁹ APOB, sygn.59, op. 4, d. 1032, l. 1-3, 7.

⁶⁰ APOB, sygn. 59, op. 4, d. 488, l. 21, 22.

⁶¹ *Życie kulturalne Białegostoku w latach 1919-1939*, Białystok 1996-1997, s. 36.

⁶² APOB, sygn. 59, op. 1, d. 252, l. 111.

⁶³ APOB, sygn. 59, op. 1, d. 252, l. 128-129; op. 4, d. 488, l. 30.

uczaniu młodzieży mniejszości żydowskiej w duchu swych zasad. Prywatna szkoła średnia usiłowała zapewnić młodzieży fundament narодно-społecznego bytu. Dzięki możliwościom, jakie dawały w odróżnieniu od szkół państwowych, szkoły prywatne, jak chociażby nauka języka hebrajskiego i jidysz, czy religii mojżeszowej, znaczny był napływ młodzieży żydowskiej do tych szkół.

Wśród społeczności żydowskiej w wychowaniu młodzieży występowały tendencje do wzmacniania pierwiastków religijnych. Dlatego też żywe było zainteresowanie poziomem i wartością nauczania religii w szkołach, nie tylko wyznaniowych, gdzie była ona sprawą dominującą. Ponadto prywatna żydowska szkoła ogólnokształcąca uznająca wartości tradycji i kultury religijnej, narodowej jako czynnika wychowawczego, uwzględniała kulturowe potrzeby mniejszości żydowskiej.

Prywatne szkoły średnie ogólnokształcące dbały o wychowania intelektualne, moralne, społeczne, religijne i narodowe wychowanków. W zależności od możliwości finansowych zakładu starano się o jak najlepsze przygotowanie młodzieży do późniejszych studiów. Dobra baza lokalowa, wyposażenie szkoły, aktywnie działające koła zainteresowań, dodatkowe przedmioty nauczania powodowały, że społeczność uczniowska, chętniej garnęła się do szkół prywatnych, niż do szkół państwowych. Również dlatego, że znaczną w nich przewagę stanowili uczniowie i nauczyciele wyznania mojżeszowego.

W prywatnych szkołach średnich w Białymstoku daje się również zauważyć pewną zależność. Po ukończeniu prywatnej szkoły średniej ogólnokształcącej uczniowie wyznania mojżeszowego, którzy nie kontynuowali nauki na poziomie szkoły wyższej, podejmowali pracę w prywatnych szkołach powszechnych, zakładanych przez organizacje lub osoby prywatne reprezentujące mniejszość żydowską. Podobnie absolwenci uczelni wyższych wyznania mojżeszowego, podejmowali pracę w żydowskich prywatnych szkołach średnich.

□